

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

MISHA GLENNY

BALCANII

**Naționalism, război și Marile Puteri
1804-2012**

Traducere din engleză de
LIVIA SZÁSZ

TREI

CUPRINS

Mulțumiri / 11

Hărți / 13

INTRODUCERE / 21

CAPITOLUL 1: O CONFEDERAȚIE A ȚĂRĀNIMII

Revoltă și revoluție, 1804–1866 / 27

CAPITOLUL 2: TĀRĀMUL RUINELOR

Reformă și decadere, 1838–1878 / 94

CAPITOLUL 3: UN LABIRINT CONSPIRAȚII

Sudul Balcanilor, 1878–1914 / 159

CAPITOLUL 4: IMPERIUL ILUZIILOR

Nordul Balcanilor, 1878–1914 / 274

CAPITOLUL 5: CASA RĀZBOAIELOR

Război și pace, 1914–1924 / 333

CAPITOLUL 6: PALATELE ÎNŞELĂCIUNII

Dictaturile regale, 1923–1941 / 419

CAPITOLUL 7: ORAŞUL MORȚILOR

Ocupație, genocid, eliberare, război civil, 1941–1949 / 503

CAPITOLUL 8: ÎNCHISORILE ISTORIEI

Comunism și militarism, 1949–1989 / 571

CAPITOLUL 9: VÂRTEJUL DIN BALCANI

Naționalism, război și NATO, 1989–1999 / 663

EPILOG: UŞILE BATANTE

Europa, crimă și criză economică, 1999–2012 / 694

Glosar / 740

Note / 742

Bibliografie / 768

Indice / 782

- Legea de creare a societății de finanțe
Legea nr. 11/2001 privind crearea și funcționarea
Societății de finanțe și a altor societăți de finanțe
Acordul în care parțile sunt prezentate
Dilectiile, lecțiile și cunoștințele din cadrul
Cognitivelor cognitive, sau ale cunoștințelor
Minciunile și dezinformările din cadrul
Cognitivelor cognitive, sau ale cunoștințelor
Societăților de finanțe și a altor societăți de finanțe
Dilectiile, lecțiile și cunoștințele din cadrul
Societăților de finanțe și a altor societăți de finanțe
Pregătirea în cadrul unei întreprinderi de finanțe
Intrarea în cadrul unei întreprinderi de finanțe
Creditorul și creditorul în cadrul unei întreprinderi de finanțe
Revenirea la cunoștințe / 194-195 / 195
Cunoștințe și cunoștințele cunoștințelor
Răspunsul la cunoștințe / 195-197 / 197
Cunoștințe și cunoștințele cunoștințelor
Cunoștințe și cunoștințele cunoștințelor / 197-198 / 198
Cunoștințe și cunoștințele cunoștințelor
Minciunile și dezinformările din cadrul
Cunoștințelor cognitive, sau ale cunoștințelor
Interviuul cu un cunoștință / 198-199 / 199
Cunoștințele cunoștințelor cunoștințelor
Dilectiile, lecțiile și cunoștințele din cadrul
Cunoștințelor cognitive, sau ale cunoștințelor
Oamenii, obiectele, situațiile și locurile din cadrul
Cunoștințelor cognitive, sau ale cunoștințelor
Cunoștințele cunoștințelor cunoștințelor / 199-200 / 200
Cunoștințele cunoștințelor cunoștințelor
Cunoștințele cunoștințelor cunoștințelor / 200-201 / 201
Cunoștințele cunoștințelor cunoștințelor
Psihoterapie, terapie și psihoterapie / 201-202 / 202
Psihoterapie, terapie și psihoterapie / 202-203 / 203

CAPITOLUL I

O CONFEDERAȚIE A ȚĂRĀNIMII

REVOLTĂ ȘI REVOLUȚIE, 1804–1866

Masacrul cnejilor: Revoltele sârbe și Imperiul Otoman, 1804–1830

Intr-o dimineață friguroasă de la sfârșitul lui ianuarie 1804, Mehmed-aga Fočić s-a urcat pe unul dintre caii săi arabi și a plecat din Belgrad înspre sud-vest, către Valjevo. Cum nu voia să riste să călătorească de unul singur, Fočić a plecat însoțit de o suită de 200 de ieniceri, oficial membri ai gărzii de elită a sultanului. De fapt, acești ieniceri renunțaseră la loialitatea lor față de Selim al III-lea, aflat în îndepărțatul Istanbul, în favoarea stăpânilor lor locali, cei patru *dahi* – Fočić, Kučuk-Alijă Djevrljić, Mula Jusuf și Aganlija.

Din cauza brutalității fără limite cu care guvernau în extremitatea nordică a Imperiului Otoman, comandanții ienicerilor își făcuseră nemurări dușmani atât printre țărani sârbi creștini, cât și printre frații lor musulmani. Până în 1804, *dahi-i* nu părăsiseră vreodată fortăreața Belgrad fără protecție armată.

Provincia Belgrad nu era dens populată și era acoperită de păduri dese în care țărani sârbi își duceau porcii la păscut. Dar în păduri se ascundeau și tâlhari, sârbi care renunțaseră să mai lucreze pământul și își dedicaseră viața jafului. În primii ani ai secolului al XIX-lea, din ce în ce mai mulți oameni alegeau să se alăture acestor răzvrătiți, fugind din calea proastei guvernări a *dahi-lor*.

Primul popas al lui Fočić a fost în satul Ljubenino Polje, aflat la cincizeci de kilometri sud-vest de Belgrad. Aici a fost întâmpinat de un precaut Aleksandar Nenadović, cneazul sau căpetenia locală sârbă. Împreună au pornit apoi spre Valjevo. Deși cei doi păreau a fi în termeni destul de amicali, Nenadović căzuse în capcana ce-i fusese pregătită. Ienicerii se aflau în posesia unor informații secrete potrivit cărora el și familia sa ar fi importat ilegal arme peste Sava, din Imperiul Habsburgic, și că s-ar fi pregătit de rebeliune. Pe drumul spre Valjevo, oamenii lui Fočić i-au imobilizat pe Nenadović și pe însotitorul acestuia, Ilija Birčanin, și i-au încătușat.

Valjevo era centrul conspirativ al țărănimii sârbe, iar Fočić avea asupra sa o scrisoare de la fiul lui Nenadović, care confirma complicitatea cneazului în contrabanda cu arme. Comandanții ienicerilor conveniseră să zdrobească conducerea revoltei creștine din fașă, iar clanul Nenadović era prima lor țintă. Nenadović și Birčanin au fost aruncați în față unei mulțimi numeroase formate din creștini și musulmani. „Această scrisoare l-a ucis pe Aleksa“, a strigat Fočić, agitând în aer documentul incriminator. „A conspirat cu nemții [habsburgii] și ne-a denunțat pe noi, ienicerii, proprietului nostru sultan. Am comite un păcat dacă le-am lăsa capul pe umeri. Tăiați-le capetele!“¹ Cei doi au fost decapitați, iar trupurile le-au fost aruncate pe o pajiste din lunca râului Kolubara. Populația musulmană și creștină din Valjevo a fost cuprinsă de panică. Musulmanii și-au încuiat ușile caselor, temându-se de represalii din partea țărănilor sârbi; bărbații sârbi au pus mâna pe arme și au luat drumul codrului.

În zilele ce au urmat au căzut multe alte capete. Un răzvrătit, monahul sârb Hadži-Ruvim, a scăpat de platonul de execuție al lui Fočić și a cerut protecție episcopului grec al Belgradului, Leontios. Nefăcând față presiunii, episcopul l-a predat celui mai sadic dintre cei patru *dahi*, Aganlija. Încercând să stoarcă cât mai multe informații despre rebeliune, Aganlija i-a sfâșiat lui Ruvim carne de pe oase cu o pereche de clești ascuțiți. Când călugărul a refuzat să vorbească, i s-a tăiat capul în cadrul unei ceremonii publice organizate la porțile orașului. Așa a început „masacrul cnezilor“ (*seća knezova*). Această acțiune preventivă „a accelerat exact ceea ce ienicerii sperau să evite – o revoltă generală a sârbilor“². Revolta a marcat începutul istoriei moderne a Peninsulei Balcanice.

La sfârșitul anului 1801, cei patru comandanți ai ienicerilor îl uciseseră pe popularul guvernator al provinciei Belgrad, Hagi Mustafa, un

locotenent de încredere al sultanului reformist Selim al III-lea (1789–1807). Moartea sa nu a fost un incident izolat; autoritatea sultanului în teritoriile de la periferia imperiului se deteriorase atât de puternic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, încât soldații, guvernatorii și moșierii se luptau să umple cât de repede cu putință goulurile regionale de putere.

Refuzul elitei otomane de a-și ajusta structurile sociale și militare la noile evoluții economice și tehnologice din celelalte imperii europene provocase această scleroză. Înfășurată într-un cocon de privilegii, majoritatea conservatoare – „înțelepții“ ierarhiei islamică, *ulema*, și înfumurata clasă a ofițerilor de armată – se opunea avansului ideilor și sistemelor administrative europene, văzând în acestea o amenințare la adresa tradiției otomane. Deși Imperiul era un pilon bine ancorat pe scena internațională, sultanii și vizirii refuzau să joace un rol activ în această dramă. Privind de la distanță cum își dezvoltau Spania, Anglia, Olanda și Franța mărețele lor imperii comerciale, ignorau afluxul de cantități enorme de aur și argint care pătrundea pe piețele europene. Ei credeau că aceste schimbări importante din economia globală nu puteau afecta piețele atât de bine protejate ale Imperiului. Ceea ce a fost o mare greșală. În cele două secole care trecuseră de la începutul procesului de colonizare a Lumii Noi, mercantilismul european provocase inflație, foamete și instabilitate politică în Imperiul Otoman.

La Înalta Poartă* se ridicau voci în sprijinul modernizării. Acestea susțineau că, în cazul în care conducerea refuza în continuare să adopte ultimele cuceriri din știință și inginerie, armata, cheia puterii otomane, avea să intre într-un declin ce avea să îi fie fatal. În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și în primii șase ani din secolul al XIX-lea, Tânărul Selim al III-lea a permis acestor voci să se facă auzite.

Selim își petrecuse cea mai mare parte a tinereții efectiv încuiat în Kafes, „cușca“ de aur a palatului imperial; i se permise să întrețină legături cu câțiva egali de-a săi, care îl convinseră că reforma și inovația erau o necesitate. Când a ieșit din izolarea sa, Selim nu avea experiență în ale lumii, dar era deja un susținător înfocat al schimbării. Era hotărât să restaureze autoritatea internă a statului și să refacă marea putere a Imperiului.

* Palatul imperial de la Istanbul al cărui nume devenise sinonim cu guvernul otoman. (N. a.)

Respect pentru șanții și carti

Pe parcursul primilor săi patru ani de domnie, Imperiul Otoman s-a aflat în război cu Habsburgii. Nu era cel mai bun moment ca Selim să propună reforme. A așteptat până în 1794 pentru a-și dezvăluи planurile de instaurare a *Nizam-ı Cedid* (Noua Ordine). Aceasta se baza pe o armată restrânsă, modernă, antrenată în cele mai noi tehnici de război, în primul rând de ofițeri francezi. Conduse de ieniceri și ofițeri de rang înalt, clasele privilegiate ale Imperiului au lansat o campanie susținută de subminare a Noii Ordini. După părerea lor, influența occidentală în domeniul militar era ca o fisură gata să se caște și să îngheță în cele din urmă universul lor privilegiat.

Ienicerii erau cei mai îndărjiți oponenți ai sultanului. Cu trei secole și jumătate în urmă, dibăcia militară a acestei gărzi imperiale constituise temelia pe care se ridicase mărețul Imperiu Otoman. Ienicerii, care erau aleși de mici din rândul popoarelor supuse sultanului, nu aveau voie să se căsătorească și să aibă copii tocmai pentru a fi sută la sută loiali acestuia. Însă până la urcarea lui Selim pe tron, în 1794, se abătuseră de la scopul lor inițial și se transformaseră într-o castă dedicată îmbogățirii personale. Ienicerii se căsătoreau și construiau mici dinastii. Prietenii, cunoștințele și anturajul lor se bucurau de privilegiile unei categorii odinioară exclusiviste. În 1790 la Istanbul, dintre cele 12 000 de nume care figurau în registrele ienicerilor, doar 2 000 se aflau în serviciul militar care teoretic le dădea dreptul de a face parte din acest corp de elită. Noua Ordine le amenința direct interesele; un competitor eficient avea să le dea în vîlă indolență. Pentru a submina reforma, au umplut registrele cu o mulțime de noi nume, pentru care sultanul era obligat să plătească. Până în 1809, în Imperiu existau aproape 110 000 de ieniceri înregistrați, de patru ori mai mulți decât la instaurarea Noii Ordini.

Dacă ienicerii ar fi fost singura lui problemă, probabil că Selim le-ar fi putut face față. Dar la începutul secolului, a fost nevoie să se confrunte și cu pașii, o provocare și mai gravă la adresa autorității sale. Acești guvernatori regionali reprezentau veriga-cheie a lanțului de comandă dintre Istanbul și masa supușilor imperiali. Imperiul Otoman se întindea din Bosnia, Belgrad și București în nord până în Maghreb, Mesopotamia și Palestina în sud; pașii și ienicerii garantaseră dintotdeauna controlul sultanului asupra acestor vaste posesiuni. La începutul secolului al XIX-lea, Selim al III-lea descoperă că nu se mai putea baza nici pe unii, nici pe alții, căci aceștia își întăriseră autonomia în detrimentul unei Porți slabite. Două personaje s-au dovedit a fi deosebit de amenințătoare – Pașvanoğlu

Respect pentru oameni și carti Osman Paşa din Vidin (în nord-vestul Bulgariei de astăzi) și Ali Paşa din Ioannina (în provincia grecească nord-vestică a Epirului). La prima vedere, atât Paşvanoğlu, cât și Ali erau doi despoți a căror conducere aprigă nu reflecta decât anvergura declinului otoman. Însă au reușit să construiască niște state protomoderne care au constituit puntea de legătură dintre Imperiul Otoman și statele-națiune care s-au format în cele din urmă în peninsula.

Paşvanoğlu Osman abia ajunsese la vârsta adolescenței când tatăl său a pierdut moșile familiei din zona Vidinului într-o vendetă. Paşvanoğlu s-a înrolat în armata imperială în timpul războiului turco-austriac din 1789–1792, după care s-a întors la Vidin, hotărât să răzbune pierderea familiei sale. Într-un an și-a alcătuit o armată formată din briganzi, ieniceri și trupe imperiale dezafectate. Când guvernatorul din Vidin, loial lui Selim, a trimis o armată să-i țină piept, oamenii lui Paşvanoğlu i-au ras pur și simplu de pe față pământului.

Rebeliunea de la Vidin a avut un efect electrizant asupra Imperiului Otoman. Mercenari și militanți, răzvrătiți albanezi, ieniceri din Bosnia și Serbia și probabil cei mai sălbatici dintre toți, aşa numiții *kirkali*, bandiți nomazi care își ofereau serviciile celui care plătea cel mai bine – toți s-au înghesuit să i se alăture lui Paşvanoğlu. Caii lor, împodobiți cu aur și argint, sclavele îmbrăcate în bărbăți care erau obligate să-și satisfacă sexual stăpânii, dar și să-i însoțească pe câmpul de luptă, au conferit un aer de teatralitate nebunească enclavei de la Vidin.

Paşvanoğlu a organizat raiduri peste Dunăre, de la Vidin înspre Muntenia (sudul României de astăzi), unde sărmanii locuitori deja suferea de pe urma practicilor abuzive ale voievodului local. Proto-statul lui Paşvanoğlu s-a extins în sudul Bulgariei, unde a perturbat procesul de colectare a grânelor și impozitelor percepute de Imperiu, iar în 1795 și-a declarat independența față de sultan. Această provocare a atras după sine un răspuns prompt. Selim a trimis o armată puternică să asedieze Vidinul, dar tocmai când părea aproape de a-și recăstiga controlul pe plan intern și se pregătea să-și consolideze programul de reforme, a fost trădat de Napoleon Bonaparte.

Invazia franceză a Egiptului din 1798 a luat cea mai mare parte a Europei prin surprindere. Pentru Selim și anturajul său de reformatori a fost un dezastru psihologic și practic. Sultanul era un admirator înfocat al Franței, al elitei ei progresiste, și în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea pusește bazele unei relații călduroase de prietenie cu guvernul

revolutionar pentru a contrabalașa ambițiile teritoriale ale Austriei și Rusiei în Balcani. Deși logica din spatele Revoluției Franceze intra în contradicție cu tot ce însemna Imperiul Otoman, sultanul și sfătuitorii săi au presupus că această luptă îndepărtată dintre republicani și monarhiști nu avea să aibă vreun impact asupra puterii otomane.

Însă invazia Egiptului a fost un avertisment pentru Selim, atrăgându-i atenția asupra faptului că Franța condusă de Napoleon rămânea o putere oportunistă. Sultanul a relocat trupele trimise la Vidin pentru a face față noii provocări. Cu principalele armate otomane blocate în Egipt, Hagi Mustafa nu mai putea pune în aplicare ordinul de expulzare a ienicerilor proclamat anterior cu acordul lui Selim. În 1798, aceștia și-au părăsit refugiu din Vidin și s-au întors la Belgrad. Timp de trei ani, *dahi*-i au făcut totul pentru a submina autoritatea lui Mustafa și s-au răzbunat în final pe guvernator, omorându-l.

Lupta izbucnită în pașalâcul Belgrad în februarie 1804 nu a fost un război între stăpânii musulmani și țărăncii creștini, aşa cum era de așteptat*. Dimpotrivă, țărăncimea și spahii, moșierii otomani recunoscuți ca atare, cooperau deschis cu agenții reformatori ai lui Selim împotriva violenței ienicerilor.

Legătura dintre țărăncimea creștină și reformatorul ucis, Hagi Mustafa, era atât de strânsă, încât acesta era cunoscut drept „mama sârbilor“. Iar Selim avea atât de multă încredere în el, încât, în 1799, a emis un firman (ordin imperial) fără precedent, prin care le oferea creștinilor dreptul de a purta arme – o pușcă, două pistoale și un iata gan. Țărăncii au format apoi regimenter pentru a le veni în ajutor spa-hiilor și susținătorilor lui Selim împotriva ienicerilor. Această decizie crucială a lui Selim a adus o ofensă autorității teologice de la Istanbul, care definea drepturile morale și juridice pe baza afilierii religioase; iar ienicerii au considerat-o o declarație de război. Conducătorii lor, cei patru *dahi*, au lansat un contraatac împotriva creștinilor, dezlăn-țuind masacrul cnezilor din 1804. (Cei patru *dahi*, deși acest lucru pare foarte straniu în lumina naționalismului etnic modern, erau probabil la rândul lor slavi: Aganlija își începuse cariera ca luntraș în Bosnia, iar Kučuk-Alija provine din Rudnik, regiunea Šumadija, din centrul Serbiei.)

* Mai multe informații despre relația dintre creștini și musulmani în Capitolul 2. (N.a.)

Alianța dintre moșierii musulmani, spahii, și țărânamea creștină a fost inițial puternică. Este adevărat că în pașalâcul Belgrad aceștia aveau o relație mult mai strânsă decât în alte regiuni ale Imperiului Otoman. Sârbii erau organizați în unități familiale extinse, *zadruga*. Mai multe familii alegeau un organ reprezentativ, *knežina*, care acționa ca un fel de consiliu regional, care alegea la rândul său cneazul sau căpetenia. Cneazul discuta cu moșierii sau administratorii otomani. Deși această organizare nu conferea vreo autonomie politică sau economică, ea încuraja dezvoltarea unui sistem latifundiar relativ stabil, bazat pe drepturile spahiului de proprietar de timar (pământ concesionat unui spahi în schimbul obligațiilor sale militare). Pe aceste feude gigantice, țărânamea se bucura de drepturi ereditare și chiar de o oarece protecție garantată prin lege. În schimb, muncea pământul și plătea un impozit fix în fiecare an. În plus, avea dreptul de a păstra produsele cultivate. Era un aranjament relativ luminat chiar și privit prin prisma standardelor occidentale.

Pe parcursul secolului al XVIII-lea însă, sistemul timarului a fost înlocuit cu o formă mai dură de administrare a moșilor, cunoscută sub numele de *čitluk*, prin care țărani nu erau nimic mai mult decât niște dijmași împovărați de datorii. Vuk Karadžić, părintele Renașterii literare sârbe, născut în 1787, a făcut o descriere faimoasă a *čitluk*-ului, numind-o „cea mai proastă instituție turcească din Serbia“. Spahii din pașalâcul Belgrad încercau să ocrotească sistemul timarului de ienicerii care începuseră să facă avere introducând *čitluk*-ul.

Lăcomia ienicerilor afecta și interesele țărănilor avuți, crescătorii de porci care începuseră să se ridice în comunitățile sârbe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Pașalâcul Belgrad se aflase de două ori sub control austriac. Comunitatea numeroasă de negustori sârbi din Voivodina (provincie a Imperiului Habsburgic aflată la nord de Belgrad, cu o populație amestecată, sârbo-maghiară) era o verigă crucială în desfășurarea comerțului și satisfăcea nevoia insășiabilă de carne de porc a Imperiului Habsburgic. Chiar și după reîntoarcerea provinciei sub control otoman în 1791, comerțul cu carne de porc a continuat să înflorescă.

Deși alegerea cnejilor era o procedură egalitară prin tradiție, pe parcursul secolului al XVIII-lea a avut loc o schimbare abia sesizabilă prin care, în mai multe regiuni, familiile mai avute, în special cele care se ocupau cu creșterea porcilor, au început să preia această demnitate. Cnejii se ocupau și de strângerea impozitelor, sarcină care putea aduce profituri atrăgătoare.

Disputa dintre spahii, ale căror drepturi erau recunoscute ca atare, și *dahi*-i arivisti era una aprigă, dar cea care a dus greul luptei cu ienicerii a fost țărânia sârbă. Perchezițiile regulate întreprinse de inspectorii de poliție musulmani cu scopul depistării de arme erau adesea violente. Însă cea mai gravă greșală a *dahi*-lor a fost impunerea unor impozite draconice pe șeptel, în special pe porcine.

Odată cu întărirea importului ilegal de arme peste Dunăre, din Imperiul Habsburgic, *dahi*-i au început să devină din ce în ce mai neliniștiți. Până la sfârșitul lui ianuarie 1804, „în Belgrad pătrunseseră cantități uriașe de arme creștine”³. Nenumărați bandiți sârbi, numiți *hajduci*, serviseră în armata austro-ungară pe parcursul războiului turco-austriac din 1789–1792. Aceștia încă întrețineau legături strânse cu armata și poliția austriacă, care la începutul secolului al XIX-lea oferea sprijin logistic sârbilor, deși guvernul de la Viena încerca să opreasă contrabanda cu arme pentru a nu fi acuzat de amestec în problemele interne ale Imperiului Otoman.

Aceiunea preventivă a *dahi*-lor nu a decurs întocmai conform planului. Deși ienicerii au reușit să elimine între 70 și 120 de cneji și sute de țărani nefericiți, nenumărați oameni de vază sârbi au supraviețuit. Un regiment de ieniceri a eşuat în încercarea de a-l ucide pe Gheorghe Petrović sau Karagheorghe (Gheorghe cel Negru), care a preluat ulterior conducerea militară a Primei Revolte Sârbe.

Fost membru al forțelor habsburgice de voluntari, odată întors din războiul turco-austriac, Karagheorghe s-a retras în pădurile din regiunea sa de baștină, Šumadija, și s-a făcut haiduc. Ulterior a devenit unul dintre cei mai de succes crescători de porci din pașalâcul Belgrad. S-a îmbogățit, cel puțin din perspectiva sârbilor, datorită legăturilor sale cu Imperiul Austriac. Îndeletnicirile sale, lăcomia, iscusința militară și temperamentul său iute aveau să influențeze procesul de formare a Serbiei moderne.

După atacul ienicerilor, Revolta Sârbă s-a transformat într-o răscoală a țărănilor. Scopul inițial a fost izgonirea poliției armate a *dahi*-lor din țară. Apoi, sârbii au atacat bastioanele ienicerilor – orașele fortificate –, o operațiune militară care necesita o coordonare mai strânsă. Coaliția formată din spahii și creștini își dorea restaurarea autorității imperiale și o reîntoarcere la conducerea blândă al cărei exponent fusese regretul Hagi Mustafa. Din mai 1804 până în iulie 1806, conducătorii revoltelor au înaintat nenumărate petiții sultanului, exprimându-și loialitatea de netăgăduit față de Poartă.

Respect pentru oameni și cărți

Dăhi-i deranjaseră acea ordine socială din pașalâcul Belgrad care rămăsese aproape neschimbată de trei secole. Pe parcursul acestei perioade, musulmanii și creștinii duseseră vieții separate, întâlnindu-se doar când clasele conducețoare otomane strâneau impozitele și birurile. Deosebirile dintre cele două comunități erau puternice. Aproape toți cei 300 000 de sărbi din pașalâc trăiau în zonele rurale, iar cei 20 000 de administratori, soldați și negustori musulmani la oraș.* Pe lângă caracteristicile etnice diferite ale slavilor și musulmanilor, în mare parte turci, ambele popoare puteau fi ușor recunoscute după port. Creștinii nu aveau voie să poarte veșminte viu colorate, ceea ce ne ajută să înțelegem de ce sătenii sărbi, mai ales femeile, preferă și astăzi rochiile lungi și negre. Pentru a încălca aceste reguli, haiducii au început să poarte surtuce albastre sau verzi, împodobite cu monede de argint. În plus, sfidau conduceția otomană umblând călare, căci creștinii nu aveau dreptul să călărească „cai sau dromaderi“.

În zonele rurale, viața era de regulă foarte bine reglementată, monotonă, iar societatea patriarhală. Bărbații plecau la lucru, iar femeile rămăneau acasă, deși trebuiau să ajute la munca câmpului în perioada recoltei. *Zadruga* era formată din familia extinsă, care împărțea o odaie centrală folosită pentru muncă și destindere, din care puteai intra în dormitoare construite de jur împrejur. Legăturile de familie reprezentau nucleul societății sărbe, iar țărani detestau să despartă o *zadruga* chiar dacă aceasta se supraaglomera. De multe ori preferau să-și extindă gospodăria, așa că nu era deloc neobișnuit ca „o casă să ajungă să ocupe o stradă întreagă“⁴. Leopold Ranke, faimosul istoric german de secol al XIX-lea, care a documentat viața sărbilor, a descris rolul central jucat de familie în societate notând că „fiecare dintre aceste gospodării era autosubzistentă și închisă în sine – o stare de fapt care a continuat și pe parcursul administrației otomane, căci impozitele erau strânse de regulă pe gospodărie –, gospodăriile constituind astfel fundamentalul etniei sărbe. Prin urmare, așa stând lucrurile, interesele membrilor individuali se contopeau cu cele ale familiei“⁵.

* Deși această tactică nu mai este sesizabilă în Serbia, a fost o componentă-cheie a războiului care s-a declanșat în 1992 în Bosnia și Herțegovina. Strategia practicată de sărbi din zonele rurale de a asedia orașe în care locuia marea majoritate a bosniacilor musulmani, izgonind și ucigând populația locală după prăbușirea liniilor defensive, a fost identică cu cea dezvoltată de Karagheorghe în Prima Revoltă Sârbă. (N.a.)

În afara căsătoriei, sărbii puteau lega relații de familie în alte două feluri. Cel mai important era rolul de *kum*, care de regulă era martorul personal al miresei sau mirelui la cununie. *Kum*-ul devinea pe dată parte integrantă din noua familie și preluă atribuții deosebite, de protector al intereselor familiei. Trădarea legăturii de *kumstvo* era un păcat de neierat.

O relație mai puțin strânsă decât *kumstvo*, dar având din motive evidente o aură mistică, era înfrățirea de sânge. Doi prieteni făceau schimb de sânge (de obicei tăindu-se la încheietură) și își pecetluiau astfel relația. Asemenea *kumstvo*, înfrățirea de sânge era o practică des întâlnită în Peninsula Balcanică, atât printre comunitățile creștine, cât și printre cele musulmane (nu era însă o practică des întâlnită printre turci din clasa conducătoare). Pe de altă parte, vendetele și luptele de onoare, foarte răspândite în sudul Balcanilor, erau o raritate în pașalâcul Belgrad. Țărani creștini de aici erau săraci, dar se bucurau de o organizare socială și politică relativ stabilă, pe de o parte și din motive geografice. În Muntenegru, Albania și Grecia crimele de onoare erau des întâlnite în zonele montane populate de păstori. *Zadruge*-le și *kneževine*-le din Šumadija, regiunea împădurită din centrul Serbiei, ofereau un cadru legal pentru arbitrarea disputelor. În plus, oamenii se gădeau de două ori înainte de a-și face dreptate cu propriile mâini și pentru că taxa pe care autoritățile otomane o impuneau pe crimele de onoare, când un creștin omora un alt creștin, era foarte mare (uciderea unui musulman atrăgea după sine, prompt și intransigent, pedeapsa capitală). Viața era mai puțin violentă în pașalâcul Belgrad decât în regiunile mai izolate din Balcanii otomani.

Mai presus de toate, *zadruga* păstra tradițiile culturale și sociale ale sărbilor și făcea acest lucru într-un mod mai eficient decât Biserica Ortodoxă. Adesea se presupune în mod eronat că biserică ar fi fost singurul liant al identității sârbe pe parcursul celor trei secole și jumătate de stăpânire otomană dintre prăbușirea regatului medieval al Serbiei și Prima Revoltă Sârbă din 1804. De fapt, rolul acesteia a fost unul limitat, în primul rând pentru că nu folosea limba vernaculară, ci sârba slavonă, o variantă a vechii slavone bisericești, pe care țărăniminea analfabetă nu o înțelegea. Iar clasele superioare fuseseră dominate de greci încă din 1776, când mitropolia sârbă fusese abolită, motiv pentru care sărbii se înstrăinaseră și mai mult de biserică oficială. Pe parcursul Primei Revolte Sârbe, episcopii, care nu au putut părăsi orașele asediate, au susținut autoritățile otomane, dând astfel naștere unor resentimente profunde în rândurile sărbilor.